

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

7/14

ARALIK 2022

DergiPark
AKADEMİK

SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SIS
Scientific Indexing Services

EBSCOhost

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

e-ISSN: 2651-3595

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Sayı/No:14

Aralık/December 2022

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June& December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemlname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.

Kalemlname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

KADIN DİNDARLIĞINDA COĞRAFI BÖLGE FAKTÖRÜ: KIRIKKALE ÖRNEĞİ*

Hatice YÖNDEMLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Postgraduate Student, Kırıkkale University Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

Kırıkkale, Turkey.

yondemlihatice71@gmail.com

orcid.org/0000-0002-1485-0925

Hidayet TUKSAL

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Assistant Professor, Kırıkkale University Faculty of Islamic Sciences

Department of Philosophy and Religious Studies

Kırıkkale, Turkey.

htuksal@gmail.com

orcid.org/0000-0002-4864-2032

Öz:

Dindarlık araştırmalarında cinsiyet, yaş, eğitim ve sosyal çevre gibi faktörler dindarlığı belirleyici unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Coğrafi bölge faktörü ile dindarlık ilişkisi de dindarlık araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Makalede, Kırıkkale ilinde yaşayan Karadeniz ve Anadolu kökenli kadınların İslam dininin kadınlara tanıdığı haklar konusunda ne düşündükleri, yaş, eğitim ve coğrafi bölge faktörlerinin etkileri de dikkate alınarak mukayese edilmiştir. Soruya cevap vermeyi reddeden dokuz kadının dışında, bu soruya olumlu ve olumsuz cevap verenler neredeyse eşit çıkmıştır. Farklı kültürel kodlara sahip olmalarına rağmen Karadeniz ve Anadolu kökenli kadınların yarısı İslam dininin özünde kadına verilmiş olan hakları indiği dönem açısından yeterli ve hatta gayet ileri görünürken, bu hakların uygulanmasında karşılaşılan zorluklara, engellemelere, erkek egemen sistemin olumsuz etkilerine dikkat çektikleri ve bunlardan şikayetçi oldukları görülmüştür. Her iki bölgeden kadınların diğer yarısı ise, erkeklere tanınan haklarla kıyaslayarak kadınlara verilen hakları yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Yetersiz bulanların bir kısmı bu durumdan hoşnutsuz iken,

* Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Tuksal'ın danışmanlığında "Kırıkkale'de Yaşayan Bir Grup Karadenizli ve İç Anadolu Kökenli Kadının Dindarlık Biçimlerinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

bir kısmı ise kadınlara daha fazla hak verilmesine gerek olmadığı görüşündedir. Bu farklı yaklaşımlar her iki bölgeden kadınlarda da görüldüğü için, bölgesel farklılığın ayırt edici bir rol oynamadığı kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Kırıkkale, Kadın Dindarlığı, Coğrafi Bölge, Toplumsal Cinsiyet.

GEOGRAPHICAL FACTOR in WOMEN'S RELIGIOUSNESS: THE CASE of KIRIKKALE

Abstract:

In religiosity studies, factors such as gender, age, education, and social environment are considered determining factors of religiosity. The relationship between the geographical region factor and religiosity is meaningful in religiosity studies. In this article, the opinions of women of Black Sea and Anatolian origin living in Kırıkkale about the rights granted to women by the religion of Islam were compared, taking into account the effects of age, education, and geographical region factors. Except for nine women who refused to answer the question, those who responded positively and negatively to this question were almost equal. Although they have different cultural codes, half of the women of Black Sea and Anatolian origin considered the rights given to women in the essence of Islam to be sufficient and even advanced in terms of the period when it descended; it was seen that they drew attention to the difficulties, obstacles and adverse effects of the male-dominated system in the implementation of these rights and complained about them. The other half of the women from both regions stated that they found the rights given to women insufficient compared to the rights granted to men. While some of those who find it inadequate are dissatisfied with this situation, some think there is no need to give more rights to women. Since these different approaches are seen in women from both regions, it was concluded that regional differences do not play a distinctive role.

Keywords: Sociology of Religion, Kırıkkale, Female Religiosity, Geographic Region, Gender.

GİRİŞ

İlk dönem sosyologlarından Otto'nun ifadesiyle "kutsalın tecrübesi" olarak tanımlanabilecek olan din kavramı, her toplumda farklı dindarlık biçimleriyle tezahür etmektedir. Bu farklılıkların oluşmasına sebep olan pek çok tarihi, coğrafi, politik ya da sosyoekonomik faktör bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda aile içinde sosyalleşme biçimleri,

cinsiyete ve cinselliğe bakış, cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, coğrafi bölge, kıy ya da kent hayatı, sosyoekonomik statü gibi değişkenlerin dindarlık tezahürlerini etkilediği gösterilmiştir.¹ Dindarlık-cinsiyet ilişkisi her dönemde dikkate alınan, çeşitli açılardan tartışılan bir konu olmakla birlikte, özellikle seküler yaşam tarzlarının yaygınlaşmaya başladığı günümüz toplumlarında daha dikkat çekici bir hâle gelmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan “kadın dindarlığı” kavramı ile kadınların hem Batı literatüründe hem de ülkemizde kendi özgün varoluşları ile sosyokültürel bağlamları temelinde farklılaşan bir dindarlık tipini temsil ettikleri varsayılmaktadır.² Ayrıca kadın dindarlığı, çeşitli etkilerle hızla değişen dönüşen Türkiye’de toplumsal, kültürel ve dinî hayatı anlama ve anlamlandırmada anahtar kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir.³

1. Kadın Dindarlığı ve Kadın Dindarlığına Yönelik Yaklaşımlar

“Kadın dindarlığı” kavramının nasıl ortaya çıktığı, içinin nasıl ve neye göre doldurulduğu din sosyolojisi alanında çalışan araştırmacıların tartışmak durumunda kaldıkları bir konudur. Bu tartışmada, kadın dindarlığının erkek dindarlığını merkeze alan bir yaklaşımla ve ona kıyaslamalar yapma yoluyla oluşturulup oluşturulmadığı, ataerkil yapı ve kurumsal dindarlıkla ilişkisel boyutları analiz edilmekte, kadın dindarlığına dair tipolojiler belirlenmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de din sosyolojisine dair çalışmaların henüz çok yeni olduğu 40’lı yıllardan itibaren gerçekleştirilen alan araştırmaları ve monografik çalışmalarda, kadınların ve yaşlıların dine karşı daha ilgili olduğuna dair sonuçların ortaya çıkması, dindarlık araştırmalarında yaş ve cinsiyet faktörünü yordanacak birimler hâline getirmiştir.⁴ Bu sebeple dindarlık eğilimlerine dönük istatistikî araştırmalarda ortaya çıkan ve kadınların daha dindar olduğunu gösteren bazı veriler “kadın dindarlığı” kavramının kullanılmasını haklılaştırıcı bir argüman olarak değerlendirmektedir.⁵ Ancak yine bazı araştırma verilerinin bu saptamayı desteklemediği de görülmektedir. A. Kurt ilgili makalesinde, Köktaş (1993), Karaca (2000), Onay (2004), Mehmedoğlu (2004) ve Bayyığıt (2001) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına

¹ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 3.

² Celalettin Çelik, İlkey Şahin, “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (2006-2009), 142.

³ Ejder Okumuş, “Kadın Dindarlığının Sosyolojisi-Bir Giriş Denemesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020), 135.

⁴ Ünver Günay, “Türkiye’de Din Sosyolojisi: Teorik ve Metodolojik Meseleler”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3-1/6 (2006-2009), 18.

⁵ Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, (İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2002), 124-136 Kadir Canatan, “Gelenek ve Modernleşme Sürecinde Kadınların Değişen Dindarlık Biçimleri”, *Eskiye* 0/10 (2008), 56-57.

dayanarak kadınların erkeklere göre daha dindar olarak tanımlanamayacağını hatta bu bulguların kadınların erkeklere göre daha fazla sekülerleştiğinin bir göstergesi olarak okunabileceğini ifade etmektedir.⁶

Kadın dindarlığı konusundaki farklı bulgulara ve değerlendirmelere rağmen ülkemizde kadınların geleneksel annelik ve eşlik rollerinden ötürü sınırlı bir çevre ile iletişim hâlinde olmaları, sosyalleşme ortamlarında dini sohbet, Kur'an tilaveti, mevlit gibi ritüellerin kadınları dindarlığa yöneltici etkileri, dış dünyanın risklerinden kaçınma, ölüm ve ölümden sonrası için korkularını gidermede dini anlatıların sağladığı güven duygusuna yaslanma ihtiyacı da kadın dindarlığının kimi zaman erkek dindarlığından anlamlı ölçüde yüksek olmasının sebepleri arasında görülmüştür.⁷

Coğrafi bölge faktörü ile dindarlık ilişkisi de dindarlık araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Antik filozoflardan günümüze uzanan bu ekol Müslüman dünyada İbn Haldun ile temsil edilmektedir.⁸ Bu ilişkiyi konu alan çeşitli araştırmalarda, kadın dindarlığı oranlarının bölgelere göre farklılaştığı tespit edilmiştir.⁹

Bu makalede de kadınların dindarlık anlayış ve pratiklerinde coğrafi/bölgesel faktörlerin etkisini araştırmak üzere, Kırıkkale'ye yerleşmiş ve uzun bir zamandır burada yaşayan Karadeniz ve Anadolu kökenli kadınların İslam'ın kadınlara verdiği haklar bağlamında sahip olduğu görüşler ve kanaatler ele alınacak, din ve dindarlık anlayışları mukayese yoluyla analiz edilecektir.

1.1. Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Makaleye temel olan tezde, Kırıkkale ilinde yaşayan Karadeniz ve İç Anadolu kökenli kadınların din anlayışlarında ve dindarlık pratiklerinde ne tür benzerlikler ve farklılıklar olduğu

⁶ Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", 9.

⁷ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Kitabevi, 2007), 30. İlky Şahin, *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 338, Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat* (Erzurum: Erzurum Kitaplığı, 1999), 98.

⁸ Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", 14.

⁹ Veysel Uysal'ın kadın dindarlığına ilişkin araştırmasında Trakya bölgesi en düşük puanı alırken, İç Anadolu ve Karadeniz bölgesi daha yüksek puanlara sahip olmuştur. Bkz. Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 161.

sosyolojik yöntemlerle yordanmaya çalışılmıştır. Kartopu yöntemiyle Karadeniz ve Anadolu kültürüne mensup 40 kadın belirlenerek, 20’şer kişilik iki grup oluşturulmuştur. Gruplar

kadınların bölgesel kökenlerine göre Karadeniz ve Anadolu grubu olarak adlandırılmışlardır.

Araştırmada katılımcıların demografik ve sosyoekonomik durumlarını anlamak amacıyla sorulan ilk sekiz soruyla birlikte, Glock ve Stark ölçeğinin esas alındığı ancak Türkiye’de kadın hakları mücadelesinin etkilerini de hesaba katarak hazırlanan ve etik kurul onayından geçmiş toplam 40 soru kullanılmıştır. Çoğunlukla katılımcı kadınların mekânlarında gerçekleşen derinlemesine mülakatlarla kadınların dini bilgi boyutu, ibadet boyutu, muamele boyutu ile gündelik hayatta dindarlığın tezahürleri ve etkilerinin yanı sıra, kadınlar hakkında üretilmiş dini bilgilere dair görüş ve yorumları araştırılmıştır. Mülakatlarda katılımcıların onamı alınarak konuşmalar kayda alınmış, isimler değiştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar bölgelere göre karşılaştırılarak Karadeniz ve Anadolu olarak farklı iki kökene sahip kadınların dindarlık tipolojileri çizilmeye ve aralarındaki benzerlikler ve farklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu makalede “İslam’da kadına ve erkeğe verilen haklar hakkında bilgileriniz nelerdir? Bu hakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorularına verilen cevaplar ele alınacaktır.

2. Araştırmanın Bulguları

2.1. Demografik Veriler

Araştırmada katılımcı olmayı kabul eden kadınların demografik bilgileri tablolarda toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Karadeniz Grubu Katılımcıların Demografik Özellikleri

Sıra	İsim	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Gelir Durumu	Memleket	Kırıkkale’de Yaşam Süresi
1	Elfida	80	Dul	İlkokul	Ev Hanımı	Orta	Trabzon	55 yıl
2	Aylin	43	Bekâr	Lise	Ev Kızı	Orta	Trabzon	Doğma Büyüme
3	Nur	58	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	Doğma Büyüme
4	Mehtap	74	Dul	Eğitim Yok	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	54 yıl
5	Nurgül	55	Evli	Lise	Ev Hanımı	İyi	Artvin	27 yıl
6	Zahide	87	Dul	Eğitim Yok	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	50 yıl
7	Rukiye	48	Boşanmış	İlkokul	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	Doğma Büyüme

8	Melek	87	Dul	Eğitim Yok	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	54 yıl
9	Eda	58	Bekâr	Ortaokul	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	Doğma Büyüme
10	Aynur	53	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Trabzon	35 yıl
11	Hülya	75	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	İyi	Trabzon	Doğma Büyüme
12	Figen	63	Evli	Lise	Ev Hanımı	Orta	Giresun	38 yıl
13	Aysun	32	Evli	Lisans	Ev Hanımı	İyi	Samsun	6 yıl
14	Ayten	73	Evli	Eğitim Yok	Ev Hanımı	Düşük	Trabzon	35 yıl
15	Suna	58	Evli	Lise	Ev Hanımı	İyi	Trabzon	Doğma Büyüme
16	Yasemin	52	Evli	İlkokul	Servis Annesi	İyi	Trabzon	33 yıl
17	Esmâ	32	Bekâr	Önlisans	Ev Kızı	Düşük	Trabzon	Doğma Büyüme
18	Safiye	51	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Orta	Trabzon	Doğma Büyüme
19	Ceren	22	Bekâr	Üniversite	Stajyer Avukat	Düşük	Trabzon	Doğma Büyüme
20	Gülden	58	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Orta	Trabzon	21 yıl

Tablo 2. Anadolu Grubu Katılımcıların Demografik Özellikleri

Sıra	İsim	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Gelir Durumu	Memleket	Kırıkkale'de Yaşam Süresi
1	Züleyha	38	Evli	Lise	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
2	Hande	35	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	17 yıl
3	Zerrin	22	Evli	Lise	Ev Hanımı	Orta	Kırıkkale	Doğma Büyüme
4	Maide	53	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
5	Reyhan	58	Boşanmış	Lise	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
6	Canan	43	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
7	Gözde	54	Dul	Ortaokul	Ev Hanımı	Orta	Kırıkkale	Doğma Büyüme
8	Ceyda	38	Evli	Lise	Garson	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
9	Sevgi	24	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
10	Sıla	30	Evli	Üniversite	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
11	Nurdan	35	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Düşük	Kırıkkale	Doğma Büyüme
12	Aslıhan	51	Evli	Lisans Ok.	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme

13	Nurhayat	43	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
14	Semra	83	Dul	İlkokul	Ev Hanımı	Düşük	Kırıkkale	Doğma Büyüme
15	Cansu	27	Bekâr	Üniversite	Eczane Tek.	Orta	Kırıkkale	Doğma Büyüme
16	Zeynep	47	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	Orta	Kırıkkale	Doğma Büyüme
17	Sümeyye	40	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	Orta	Kırıkkale	Doğma Büyüme
18	Elif	25	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
19	Nilüfer	39	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme
20	Türkan	61	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	İyi	Kırıkkale	Doğma Büyüme

Tablolarda yer alan bilgileri kısaca değerlendirmek gerekirse, her iki grupta da görüşülen kadınlardan 23 kişi 22-55 yaş aralığında, geri kalan 17 kişi ise 55-90 yaş aralığında bulunmaktadır. Kadınların büyük çoğunluğu (27 kişi) evli, 5 kişi bekârdır, 8 kadın ise medeni durumunu boşanmış veya dul terimleriyle ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan kadınların eğitim durumlarında bölgesel ve yaş farklılıkları göze çarpmaktadır. Karadeniz grubundan yaşları 70-90 yaş aralığında olan 4 kadın hiç okula gitmemişken, Anadolu grubu kadınlarında okula gitmeyen yoktur. Ayrıca Anadolu grubu kadınlarının eğitim durumu Karadeniz kadınlarına göre daha yüksek görünmektedir. İki grupta da kadınların büyük çoğunluğu ev hanımı/kızıdır. 4 kadın ise ücretli olarak çalışmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların hane bazında gelir durumlarına bakıldığında Karadeniz grubunun genelde düşük, Anadolu grubunun ise iyi durumda olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılan Anadolu grubu kadınları Kırıkkale’de doğup büyümüşlerdir, yalnız 1 katılımcı daha önce başka yerlerde yaşasa da son 17 yıldır Kırıkkale’de yaşamaktadır. Karadeniz grubu kadınlarının yarısı Kırıkkale’de doğup büyümüştür, diğer yarısı ise en yenisi 6 yıl olmak üzere 21-55 yıldır Kırıkkale’de yaşamaktadırlar.

2.2. Bölgelere Has Toplumsal Cinsiyet Örüntüleri

Doğu Karadeniz bölgesinde şehirlerde durum kısmen değişmiş olmakla birlikte kırsal kesimlerde kadın ve erkeğe atfedilen geleneksel rollerin, erkeğin çoğunlukla çalışmak için başka şehirlerde bulunması sebebiyle farklılaştığı ve geçim ekonomisine dayalı faaliyetlerin kadınlar tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu bölgelerde kadınlar hem evi ve aileyi yönetmek hem de evin geçimini sağlamak üzere bahçe ve hayvancılık işlerini üstlenmek zorundadır. Söz konusu uğraşlar kendine özgü bir toplumsal cinsiyet örüntüsünün Doğu

Karadeniz kırsalının aile ve kadın erkek ilişkilerini belirleyen toplumsal yapıya bağlı olarak inşa edildiğini ve yeniden üretildiğini söyleyebiliriz.¹⁰

Ayşenur Kolivar “Fadime Tipolojilerinden Biri: Kritik Eşiğin Mağlupları” başlıklı Rize’nin Hemşin ilçesinde yaptığı sözlü tarih çalışmasında, Fadime tipolojisinin karakteristik özelliğinin, “kadınların yaşamlarının genelinde mücadeleci bir kadın portresi çizmekle birlikte, tüm yaşamlarını etkileyecek kritik bir karar noktasında erkek egemen bir karara rıza göstermek zorunda kalmaları” olduğunu belirtir.¹¹ Sezer, incelediği iki örnekten hareketle, “genelde güçlü bir kişilik olarak anlatılan Fadime’nin gücünün, “önemli karar noktalarında kendi kaderini belirlemeye yetmemekte” olduğunu ileri sürer.¹²

Toplumsal bir tipleştirme örneği olarak Fadime’nin yaşamı, Doğu Karadeniz kırsalında kadın yaşamının göstergesi olarak simgeleşmiştir. “Fadime, yaşayan, muhkem bir gerçekliktir. Bu öyle bir gerçekliktir ki doğduğu andan itibaren günlük hayatın zor şartlarına intibak etmeye, o şartlarla mücadele etmeye başlar.”¹³ Ancak Sezer, “Hanesi Hüzün Olan Kadınlar” makalesinde Fadime kimliğini, “her şey olmaya çalışırken hiçbir şey olamayan, kendi için hiçbir şey yapamayan” olarak tanımlar.¹⁴

Araştırmada dindarlıkları Karadeniz kadınlarıyla kıyaslanan Anadolu kadınları hakkında literatürde çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Çakır’ın Orta Anadolu’nun Yozgat ilinde üç kuşak kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uyumunu değerlendirdiği araştırmasında, birinci ve ikinci kuşak kadınların geniş aile kültürü içerisinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Anadolu kadınlarının evliliklerinin ilk yıllarında kocasının evinde süren düzene, sosyal, ekonomik ve psikolojik koşullara uyum sağlamakta sıkıntılar yaşamış oldukları belirtilmektedir.¹⁵ Çakır’ın araştırmasında Orta Anadolu kadınlarının toplumsal cinsiyet rollerinin ilk kuşak kadınları tarafından ev işleri yapmak, çocuklara bakmak olarak belirtildiği görülürken, ikinci kuşak

¹⁰ Aysula Kurt, “Çizgiden Göstergeye 1990’lı Yıllarda Trabzon’da Cinsiyet Halleri Hamsi Dergisi Örneği”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi* 23/91, (2017), 53.

¹¹ Ayşenur Kolivar, “Fadime Tipolojilerinden Biri: Kritik Eşiğin Mağlupları” (içinde), *Fadime Kimdir?* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), 56.

¹² Kurt, “Çizgiden Göstergeye 1990’lı Yıllarda Trabzon’da Cinsiyet Halleri Hamsi Dergisi Örneği”, s. 55.

¹³ Yahya Düzenli, “Doğu Karadeniz Örneğinde Ateşin Yakmadığı Kadın: Fadime” (içinde), *Fadime Kimdir?* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), 235.

¹⁴ Çiğdem Sezer, “Hanesi Hüzün Olan Kadınlar” (içinde), *Fadime Kimdir?* (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2007), 49.

¹⁵ Hülya Çakır, *Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 163.

kadınların aile içi iş bölümü ve kararlara katılımında eşitlikçi yaklaşım görüşlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁶ Anadolu köylerinde kız çocuklarının erken evlendirilmesi bir toplumsal cinsiyet profili olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, erken evlilikler sonucunda zorluklar yaşamakta; kadınlık, annelik ve gelinlik rollerine uyum sağlamanın sorumluluklarını taşımaktadırlar.¹⁷

Anadolu kadını, doğurganlığı, çalışkanlığı ve sessizliği ile özdeşleşmiş olsa da toplumsal yapıdaki kimliğini öne çıkaran unsur, hane içerisinde görünmeyen ücretsiz el emeğidir. Kırsal kesimde kadınlar, evde, tarlada, ahırda, atölyede, pazarda ücretsiz olarak çalışmaktadır. Kırsal kesim kadını çocuk doğurabildiği, maddi ve manevi olarak hiçbir karşılık beklemeden çalışabildiği ölçüde göreceli bir saygınlığa ulaşabilmekte fakat yine de toplumsal konumunda ikinci sınıf vatandaş olarak kabul görmektedir.¹⁸ Kırsal kesimden çeşitli nedenlerle göç ederek kent hayatına dâhil olan kadınlar ise yeni yaşam tarzına uyum sağlamaya çalışmakta, toplumsal hayatta eve kapanık hâlden ailesinin izin verdiği ölçüde kurtulabilmekte, düşük ücretlerle fabrikalarda, tekstil kollarında ve gündelik ev temizliği gibi işlerde çalışabilmektedir. Toplumsal konumunda kendi kabuğundan sıyrılmış gibi görünse de kadının iffeti, namusu ve erkeğin şerefine zarar gelebileceği ihtimali ile oluşan korkuları tetikleyen ataerkil düşünceler nedeni ile kadınların yapabileceği işler ve çalışma alanları kısıtlanmaktadır.¹⁹ Köy kadınlarının göç ile başlayan yaşam mücadelesi şehirlerde kısıtlı olarak çalışma alanlarına yöneliyor olsa da çoğunlukla ev hanımı kadınlar olarak hayatlarına devam ettikleri görülmektedir. Araştırmamıza katılan Anadolu kökenli kadınların çoğunluğunun yukarıda zikredilen araştırmalardan elde edilen verilere uygunluk gösterdiği saptanmıştır.

2.3. İslam'ın Kadına Verdiği Haklar Konusunda Katılımcıların Görüş ve Kanaatleri

Geçmişten itibaren erkek egemen toplumsal yapılarda kadın, ev içerisine hapsedilen, çalışma hakkı verilmeyen, eğitim ve hukuki hakları olmadığı düşünülen, miras ve şahitlik yapma olanağı tanınmayan, anlama, düşünme ve kavrama gücünün olmadığı düşünülen ve dini kapasitesinin yetersizliğe inanılan anlayışlarla konumlandırılmaktadırlar. Ataerkil toplumlarda kadına yönelik dışlayıcı ve ayrımcı inanç, töre, gelenek ve göreneklerle şekillenen toplumsal

¹⁶ Çakır, *Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim*, 168

¹⁷ Çakır, *Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim*, 228.

¹⁸ Gülay Arıkan, "Kırsal Kesimde Kadın Olmak", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (1988), 3.

¹⁹ Gül Özyeğin, "Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri" *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*, Hazırlayanlar: Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, Çev: Zeynep Yelçe, (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 65.

cinsiyet algıları kadınların hak kullanım alanlarında ortaya çıkan başlıca engellerdir. Berktaş'a göre din ve ulusçu ideolojiler, kadınların haklarının inkârı için gerekçe olarak kullanılmaktadır.²⁰

Günümüzde ise kadının toplumsal alanda etkin bir varoluş sergilemesi, kadın ve kadın konulu birçok konunun statikliğini kaybederek dinamik bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Kadına yüklenen anlam kültürel, dinsel ve geleneksel yaklaşımlarda sürekli değişikliğe uğrasa da karşı cinsle olan asimetrik çizelgesi paralellik göstermemektedir. Kadın yaşamış olduğu bu orantısızlığa, ilk başta cinsiyetinin gerektirdiği bağlamda eğitilmesi ve sosyalizasyonundan ötürü maruz kalmaktadır.²¹ Toplumlar, kadına yönelik tutumlarını çoğunlukla kendileri belirlerken, dinsel anlamı da bu tutumlara eklemektedir.²²

İslam'ın kadın ve erkeğe vermiş olduğu haklar tartışması, geleneksel ve modern anlayışın bakış açısından farklı görüşler ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel algıda kadın klasik kaynaklarda yer aldığı şekliyle erkeğin asıl özne olduğu bir tamamlayıcılık modeli içinde tarif edilmekte, tarihsel ve kültürel koşulların yarattığı farklılıklar göz önüne alınmayarak, erkek egemenliği ekseninde tanımlanmaktadır. Modern bakışın sunmuş olduğu görüşlerde ise kadının yasal ve hukuki haklarını kullanma gayreti, beraberinde eşitlik hakkı, eğitime erişim ile çalışma hayatına katılma hakkının getirmiş olduğu kamusal alanda görünürlüğü elde etmesi, evlenme-boşanma, miras haklarında oluşan değişimler ve siyasal haklar gibi, geleneksel söylemlerin kadın aleyhine oluşturduğu algıların değişimi esasına dayanmaktadır. Gelenekçi bakış açısı ve modern bakış açısının farklı söylemler oluşturduğu bu konuda gelenekçilerin mutlak tasdikçi ve savunmacı üslubu dikkat çekerken, modern dönemde ise daha çok kadının konumu üzerinden apolojik ve tecditçi bir söylemle İslam'ın kadın algısını modern dünyanın kadın algısına eşitleme gayreti olarak da görülebilmektedir.²³ Hâkim erkek ideolojisinden kaynaklanan idealize edilmiş bir dil ve bu dile bağlı olarak geliştirilen cinsiyet hiyerarşisi ve bu hiyerarşiyi destekleyen ataerkil ideoloji; hakların kullanımını açısından erkek için sorun teşkil etmezken, kadın için konu sorunsallaştırılmaktadır. Kadınların kendilerine verilen hakları

²⁰ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2006), 63.

²¹ Orhan Bingöl, "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2014), 112.

²² Siddık Ağçoban, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2016), 21.

²³ Hülya Terzioğlu, "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 544.

bilmesi ve kullanabilmesi, kadınların dünyayı ve ataerkil zihniyeti dönüştürebilmesinin önemli adımlarından biridir. Bu yüzden araştırmada, kadınların hakları konusunda ne tür bilgiler sahip olduğuna ve bunları nasıl kullandıklarına bakılmak istenmiştir.

2.3.1. Karadeniz Grubu

Karadeniz grubu kadınlarına “İslam’da kadına ve erkeğe verilen haklar hakkında bilgileriniz nelerdir? Bu hakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilerek katılımcıların konu hakkındaki düşünceleri ve tutumları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kadınlardan 5’i konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını söyleyerek herhangi bir yorumda bulunmaktan kaçınırken diğer 15 katılımcının, kadınların hakları konusunda belli bir fikre sahip oldukları, genel olarak İslam’ın erkeğe, kadına göre daha fazla hak verdiği görüşünde oldukları anlaşılmıştır. Ancak katılımcıların odaklandıkları ve daha fazla üzerinde durdukları konu, erkeğe verilen haklardan ziyade, İslam’ın kadına vermiş olduğu hakların değerlendirilmesi olmuştur. Bu hakları yeterli bulan katılımcılar olmakla birlikte yetersiz olduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. İslam’ın kadına vermiş olduğu hakları yeterli bulduklarını söyleyen 8 kadın, bu hakları kadınların İslam öncesi ve sonrası yaşam koşulları üzerinden değerlendirmişlerdir.

Suna, İslam’da kadının edinmiş olduğu hakları, İslam’dan önceki ve sonraki dönemin şartlarını dikkate alarak değerlendirmektedir. İslam dininin aile hukukunda belirlemiş olduğu düzenlemeler ile kadına yaşam ve söz hakkı verdiğini, erkeğin evlenme-boşanma hakkına getirmiş olduğu sınırlamayla, bir nevi kadının hakkını koruma altına almış olduğunu belirtmektedir:

Bence İslam kadına o kadar güzel haklar verdi ki. Şimdi Peygamber Efendimizden önceki dönemi düşünersek, kadınlar diri diri toprağa gömülüyordu. Bir kadın kız doğurduğu zaman ne kadar alçaltılıyordu. Kadın, sanki onu o yapmış gibi yaratık gözüyle bakılıyordu. Adetli kadınlar dışlanıyordu. Neredeyse ona yemek vermeyecek durumdaydık. İstedikleri zaman erkekler kadını bir elinin kiri gibi boşuyordu. Ama Peygamber Efendimiz, dinimiz geldikten sonra bize o kadar çok haklar verdi ki. Peygamberimizin eşlerine olan davranışlarına bak, Aişe validemize olan sevgisine, Hatice validemize olan vefasına bak. Bunlara baktığımız zaman bunlar bize yeter ki zaten. (Suna, 58)

Sahip olduğu hukuk nosyonu üzerinden konuyu ele alan stajyer avukat Ceren ise daha çok hukuki haklar üzerinden bir değerlendirme yapmıştır:

Bunu hep şunun üzerinden anlatırım. Hammurabi kanunları hep kısasa kısas şeklinde anlatılır ve kötü anlatılır. Aslında olayın özüne şöyle inmek lazım, Hammurabi kanunlarından önce insanlar şunu yapabiliyorlardı: Mesela siz beni bıçakladıysanız ben sizi öldürebiliyorum. Ama bu kanunlar şunu getirmiştir. Siz beni bıçakladıysanız, ben de sizi bıçaklayabilirim ve daha fazlasını yapamıyorum. Aslında İslami kurallarda da böyledir. Mesela hep şunu gündeme getirirler. Miras erkeğe iki, kadına bir gibi durumlar konuşulur. Feminist grupların gündeme getirdiği şey budur. Aslında burada getirilen kadının minimum hakkıdır. Eskiden kadınlar zaten sırf kız çocuğu olduğu için, diri diri toprağa gömülüyordu. İslamiyet şunu getirmiş. Bırakın miras, şahitlik gibi hakları bunun yanında yaşama hakkını elinden almışlar. İslamiyet bunu getirmiş. Bu duruma minimum bir hak getirmiş ve bunun üstünü yapmak sizin elinizde. Bunu öncesiyle değerlendirmek lazımdır. Dediğim gibi tıpkı Hammurabi kanunlarında olduğu gibi. Ben böyle düşünüyorum. (Ceren, 22)

İslam’da kadına ve erkeğe verilen hakların yeterli olduğunu ve bunu sorgulama hakkının bulunmadığını düşünen Aysun, hakların verilmesinde bir sorun olmadığını ancak sorunun, “kadın adına” bu hakların toplum tarafından uygulanmamasında olduğunu düşünmektedir:

İslam’da verilen haklar tabii ki yeterlidir. Bunu sorgulayacak durumda değiliz. Allah-u Teâlâ, bunu bize böyle sunmuşsa, İslam’da diyorum bakın sorgulama hakkımızın olduğunu düşünmüyorum. Bize gönderilen din, zaten mükemmel olarak gönderilmiş. Oradaki hikmeti hemen görmesek bile sonra görüp uygulayabiliriz. İslam’ı tam olarak yaşarsak, kadın çok kıymetlidir. İnsanların istekleri bir türlü bitmiyor. İçindeki boşluğu bir türlü dolduramıyorsun. İnsan tatmin olmayan bir varlıktır. Verilen hakları sorgulamak yerine yaşamak lazım. İslamiyet’i tam olarak yaşarsak, kadın çok kıymetli, verilen hakları sorgulamak yerine yaşamak lazım. (Aysun, 32)

Aysun, kendi evliliğinde eşiyle ilişkilerini bu haklara göre şekillendirdiklerini belirterek, bu uygulamanın anlaşmazlıkları çözmeye başarılı olduğunu ifade etmiştir:

Eşimle ilk tanıştığımızda böyle bir sohbet geçmişti aramızda. Altı ay nişan süresi sonunda evliliğimiz oldu. Birbirimizi tanımıyoruz. Şehirlerimiz farklı, ortak tanıştığımız bir kişi var. Anlaşmazlığa düşersek nasıl çözeceğiz? diye düşündük. Eşim dedi ki, sen bana dinimizden bunun karşılığını gerçekte olması olanı bana getir, anlaşmazlığın çözümünü dini olarak bana göster, ben her şekilde teslim olurum, dedi. Ben de orijinal kaynaklardan araştırdım. Övünmek için değil, biz hiç sorun yaşamadık. Evliliğimizde bu yöntemi hep denedik. Olması gerekeni gösteriyorum. Eşim itiraz edemiyor. Evliliğimiz güzel ilerledi. (Aysun, 32)

Bazı katılımcılar da İslam’da kadına daha az hak tanılsa bile günümüzde meydana gelen sosyal değişimler sebebiyle pratikte kadınların eski dönemlere göre daha fazla hak sahibi olduğunu ve modern hukuk sistemi sayesinde hakların eşitlendiğini düşünmektedirler: “Eski kadınlara göre haklarımız daha fazla... Şimdi eski kadınlara göre daha rahatız.” (Figen, 63)

İslam dininin kadına vermiş olduğu hakları yeterli bulmadığını söyleyerek, düşüncelerini ifade eden 7 katılımcı ise, kadının ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olmasının yanı sıra, dinî ve sosyal hayatta erkeğe olan bağımlılığın haklarını kısıtlamış olduğunu belirtmişlerdir.

Bir katılımcı düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

Haklar yeterli değil, daha fazla haklar verilmesi lazım. Ev içerisinde zaten çürüktür bir defa. Kadın kocasının haberi olmadan başka çocuğu emziremez. Başka çocuğun ehliyetini alamaz. Bir yere gidemez. Erkeğin hakkı çok, kadından fazla çalışıyor kazanıyor. Sen evde çocuklara bakıyorsun. Çok iyi davranacaksın kocana. Kocan memnun olmazsa, annen baban memnun olmazsa, cennete giremezsin. (Elfida, 80)

İleri yaştaki bu Karadeniz kadını, geleneksel olarak kocaya tanınan hak ve yetki alanını olumlarken, bir yandan da zımnen bu durumun kadının alanını daralttığını, ancak bunun “kadına daha fazla hak vererek” yine dinen çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Katılımcıların ifadelerinde genel olarak erkeğe verilen bu hak ve yetkilerin olumlandığı ya da bir realite olarak kabul edildiği, ancak bu durumun ortaya çıkardığı sorunlara işaret edildiği görülmektedir.

Bu bağlamda başka bir katılımcının ifadesi şöyledir:

Bizim bu zamanda var da herkes istediğini yapıyor. Mesela eskiden yokmuş öyle şeyler. Hocaların camilerde anlattığı, kadınların hakları yokmuş. Eskiden kadınlar çok ezilmiş ve yok yere sayılmış. Biraz daha haklar tanınsa iyi olacak gibi. Şimdi kadınlar daha iyi. Ama yöre olarak bazı yerler daha iyi, şehir olarak. Bizim oralarda daha kadınlar her istediğini yapıyor. Hem de dinini yaşıyor. Ama burada öyle değil. Burada mesela bir bayramda, bir amca, dayı ile görüşemiyorduk. İlk geldiğimizde arkadaşlar geliyordu. Elimizi uzattığımızda el vermiyorlardı. Bizim Karadeniz’de öyle değil, akrabalık olsun, şey olsun, el uzatırız görüşürüz. Erkekler her şeyi almış zaten. Erkekler her istediğini yapıyor daha ne alacaklar? Her şey serbest onlara daha bir şey lazım değil yeter onlara (gülüyor). Bazıları iki hanım, üç hanım, eş alıyor. Kendi işine gelen öyle diyor bence. (Nurgül, 55)

Değişen toplumsal yaşam şekillerinin, eski ve yeni kuşaklar arasında dini, bireysel ve kültürel değerlerin algılanmasında farklılıklara yol açtığını belirten Nurgül, toplumsal cinsiyet rollerinin dinle bağdaştırılarak yorumlanması neticesinde, kadınlara verilmiş olan hakların erkeğe oranla kısıtlanmış olduğunu düşünmektedir. Günümüzde çok eşli evliliklerin azaldığı görülse de katılımcının düşüncesinde, erkeğe birden fazla evlilik yapabilme hakkının dini ve toplumsal olarak verilmiş olduğu kanaatinin etkili olduğu görülmektedir.

Başka bir katılımcı verilen hakların kadınlar tarafından kullanılmadığını, bunun da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklandığını ve eşitsizliğin mağdurlarının kadınlar olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcının ifadeleri şöyledir:

Mal mülk konusu, özgürlük konusu, en büyük daha doğrusu buradan başlamak lazımdır. Özgürlük, erkekler hep özgür, kız çocukları baskı altındalar. Erkektir yapar. Erkek çocuğudur gider. Erkek çocuğudur harcar. Erkek çocuğudur geç kalır. Erkek çocuğudur kardeşine hükmedebilir, kardeşi pasif kalmalıdır. Özgürlükte sıkıntı var. Bence ilk başta yürümekte, özgürlükte, sıkıntı var. Daha sonra geliyorsun işte yukarıya doğru. Erkek bir kadın alıyor, iki kadın alıyor, üç kadın alıyor ne oluyor? Boşansa da erkektir bir şey olmaz deniliyor. Kadın nişanlansa ve ayrılrsa, ayrılmış olarak bakılıyor. Bence ta baştan sıkıntı özgürlük konusundan geliyor. İkisini de eşit tutmamaktan geliyor. Anne babalara çok önemli görevler düşüyor. Bu konuda bence ikisini eşit tutmalılar. Eşit tutmalı hem eğitimde, sevgi düzeyinde, hem de ahlak düzeyinde anlatabiliyor muyum? Eşit olmalı o kızlar, kendi özgürlüğü yolunda ilerlemeli, rahat bir genç olmalı. Kendi olmalı. Etrafında oluşan baskılar ile oluşan insan değil de kendi yolunu çizen, kendi aklıyla yürüyen birey olmalı. Ancak bu hayatta verimli insan olabilir. (Aylin, 43)

Orta yaş düzeyinde olan Aylin, toplumda çifte standartlı bir cinsiyet politikası güdülerek erkeklerle kadınlara farklı muamelelerin yapıldığını, kadınlara özgür bireyler olarak yetişme ve kendi kişiliğini inşa etme hakkı tanınmadığını belirterek, ailelerin çocuklarına eşit muamele etmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

2.3.2. Anadolu Grubu

Anadolu grubu kadınlara yöneltilen “İslam’da kadına ve erkeğe verilen haklar hakkında bilgileriniz nelerdir? Bu hakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna cevaben 3 kişi bu konu hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtirken, 1 kişi de İslam’ın kadın ve erkeğe vermiş olduğu hakları olduğu gibi kabul etmek gerektiğini ifade ederek, sorgulamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Diğer 16 kişi arasında ise hakları yeterli bulanlar olduğu gibi, hakların yetersiz olduğunu düşünenler de vardır.

İslam’ın kadın ve erkeğe vermiş olduğu hakların yeterli olduğunu, fakat verilen bu hakların günümüz koşullarında uygulanmasında sıkıntılar yaşandığını belirterek düşüncelerini ifade eden katılımcılar 7 kişidir.

Bir katılımcının düşünceleri şöyledir:

Tabii ki yeterli olduğunu düşünüyorum. Şimdiki yeterlilik değil tabii çok eskiden tabii ki kadınların ezildiği dönemler çok oldu. Ama bu İslamiyet adına yapılmış bir şeydi. Her zaman erkek egemenliği olan bir dünyada yaşıyoruz maalesef. Ama kadınların hakları çok fazla

aslında İslamiyet'e uyduğunuz zaman buna kadın da erkek de uyduğunda, benim haklarımı alacağım diye bir şey yoktur. Hak verilir. İslam'da hak alma yoktur zaten verilmiştir. Uyulduğunda hak isteme diye bir şey yoktur. Ben öyle düşünüyorum bu da böyle yani. Peygamber Efendimiz dört kere evlendi, beş kere evlendi hiçbir sünneti yerine getirmeyiz ama bunu yerine getirmek için çaba sarf edilir ve bunu savunuruz. Peygamber Efendimizin eşlerine verdiği değerleri, hiçbir erkek bu değeri göstermiyor. Beş kere evlenmiş, altı kere evlenmiş ama bunun gerekliliği varmış. Varmış derken bunu da hani hafife almak istemiyorum. Eşlerini üzmemek için gayret göstermiş ben onun için herkesin İslami kurallara uyulduğunda, her şeyin kolay olacağını düşünüyorum. (Gözde, 54)

Gözde'nin mevcut eşitsizliklerde erkek egemenliğine atıf yaparak bunu gerekçe göstermesi, erkek egemenliği gibi feminist teoriye ait bir kavramın gündelik dile yerleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Gözde, İslam'ın verdiği haklara tam olarak riayet edildiğinde ortada bir haksızlık ve adaletsizlik kalmayacağını düşünmektedir. Aynı şekilde Reyhan da aslında İslam'da hakların sadece kadına ve erkeğe değil tüm canlılara adil ve mükemmel bir şekilde verildiğini ancak insanların bu hakları bilmediğini ve bu yüzden hak arayışlarına girmek zorunda kaldığını ifade etmektedir:

...Kurban olduğum Allah, yarattığı bütün canlıları haklarıyla yaratmış. Hiçbirini daha az, birini birinden çok, diye yaratmamış. Her canlıyı kendi hakkıyla yaratmış. Ağacın hakkı, kuşun hakkından daha az diye yaratmamış ve buna da sınırlar koymuş. Mesela kadın hakkını koymuş kocası üzerindeki hakkını koymuş. Kocası üzerindeki hakkıyla onu sınırlandırmış. Erkeğe karısının üzerinde hak koymuş zamana ve çağa göre, kimseye muhtaç etmeden yaşatılması konusunda hakkını hukukunu sınırı çizmiş belirlemiş. Onun için kurban olduğum Allah'ın koymuş olduğu sınırlar ve çerçeveye hakka biz ona tam anlamıyla uyabilsek, o hakkı koruyup kollayabilsek, şu an yeryüzünde dünyanın her yerinde ne kadın hakları savunucuları ortaya çıkar. Ne hayvan hakkını korumaya çalışırlar. Ne de orman hakkı, ağaç hakkı diye insanlar korumaya çalışır. (Reyhan, 58)

Reyhan kadınların maruz kaldığı kötülüklerin diğer kötülükler gibi Allah'a düzgün şekilde inanmamaktan, Allah korkusunu taşımamaktan kaynaklandığını belirterek, Müslümanların bu konularda sorumlu olduğunu düşünmektedir:

Erkek egemen dünyada kadınlar en çok kimden şiddet görüyorlar? Ölüyorlar, öldürülüyorlar. Her türlü haksızlığa maruz kalıyorlar. Erkekler kadınlar üzerindeki haklarını bilmiş olsalar bunu yapabilirler miydi? Yapamazlardı. Neden yapamazlardı? Bir tek Allah'tan korktukları için yapamazlardı. Allah'tan olduğu için yapmamaları gerekirdi. Doğayı katlediyoruz, hayvana tecavüz ediyor, kadına tecavüz ediyor, öldürülüyor. Yaşam hakları alınıyor. Böyle bir dünyada biz Müslüman olarak, en çok bizim görevimiz değil midir? Doğrusunu

anlatmak. Tarafsız olarak sadece Allah'tan korkarak düzgün şeksiz tarafsız hiç kimsenin görüşüyle şu şuncu, buncu demeden. En başta görevimiz bu olmalı, diye düşünüyorum. (Reyhan, 58)

Reyhan'ın da ifadelerinde “erkek egemen dünya” ifadesinin geçmesi, hayvan hakları, çevre hakları bağlamında popüler sorunlara atıf yapması, “haklar” bağlamında bir bilinç kazandığını ve feminist söyleme aşına olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Canan'ın bu soruya verdiği geniş cevaptan Osmanlı döneminde ve ilk sahabe dönemindeki çeşitli pratikler üzerinden sağlamasını yaparak Kur'an'da kadına verilen hakların yeterli olduğunu düşündüğünü ancak din adına bu hakları kısıtlamaya çalışanlar olduğunu, kendisinin dini kuralları mantık ve adalet süzgecinden geçirerek yorumladığını anlıyoruz:

Kadınımıza hak var hayatım. Niçin? Minareyi çalan kılıfını uydurur diye bir söz var ya, din, kılıf olarak kullanılıyor. Kur'an var ya o kadar güzel anlatıyor ki kadına değer veriyor. Çok güzel değer veriliyor. Osmanlı'da kadına çok değer veriliyordu. Osmanlı tarihini ben nasıl anlatayim? Otuzlu yaştan sonra okudum. Baktım hani çok gördüm. Babasız büyüdüğüm için çok baskılandım. Annem baskılandı. Ben baskılandım. Neden, niçin diye ben çok araştırdım. Dinde kadının yeri çok özel Osmanlı'da, kadınlara o kadar güzel haklar varmış ki. Aynı günümüzde muhalefet olan şeyler birbirine tezat düşüyor ya, karalama metodu var ya, dini biz kendimiz mahvediyoruz. (Canan, 43)

Canan geleneksel anlamda erkeğin kadından üstün olduğu fikrine katılmadığını belirterek, eşler arasında hegemonik ilişkilerin dinî bir temeli olmadığını düşünmektedir:

Dinen erkek daha üstün değil nasıl üstün değil? Şöyle hani üstün olarak gösterildiği yön şu, erkek karısına çocuğuna bakmakla yükümlü ya itaat dediğiniz konu itaat değil saygıdır. Bunu dinen gösteriyorlar. Benim aklım ve mantığım eşim dışarıda kazanıyor. İnsan evine geldiği zaman rahatlamak dinlenmek ister. Dinlendirmek için, o benim içimden gelerek yapmış olduğum bir hizmettir. İtaat konusuna gelince, ben eşimle çok güzel istişare edebiliyorum. Dışarıdakiler nasıl bilmiyorum? Kadına da dinen susacak, erkek dinen erkek üç konuşuyorsa kadın, bir konuşacak şeyine de gelmiyorum. Söz olarak nasıldır? Kadın erkek istişare eder. Sözcü olarak konuşması güçlü ise erkeğe söz veririm. Eğer ki ben daha güçlüysem, erkeğim bana müsaade eder ben konuşurum. Bizde kadın erkek şeyi yoktur. Toplum olarak onlar kılıf uyduruyorlar. İnanın ben kılıf uydurulduğuna inanıyorum. (Canan, 43)

Görüldüğü gibi İslam'da kadına verilen hakların yeterli olduğunu ve erkeklere verilen haklarla kıyaslandığında adaletin gözetildiğini düşünen kadınlar gerek kendi bilgisizlikleri gerekse erkek egemen toplumsal baskılar yüzünden bu hakların pratik hayatta yeterince uygulanmadığını düşünmektedirler.

Katılımcılar arasında, İslam'da kadına verilen hakları yeterli bulmadığını ve erkeklerin haklarının daha fazla olduğunu belirtenler ise 8 kişidir. Bazı katılımcılar yorum yapmadan fikirlerini ifade ederken, bazı katılımcıların bu eşitsizliği meşrulaştırmak için dinî argümanları ileri sürdükleri görülmektedir:

“Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Kadın her zaman arka planda kalıyor. (Sevgi, 24)

“Erkeğe kadına göre daha fazla haklar verildiğini düşünüyorum. Miras konusunda, çok fazla bilgim olmasa da erkeğin hakları fazla diye düşünüyorum.” (Hande, 35)

“İslam'a göre tabii erkek bir adım önde diye söylerler. Bende zaten bu konularda şeyim yok eşim olsun, babam olsun, kardeşlerim olsun erkeğin bir adım önde olduğunu düşünüyorum. Kadın bir adım geridir. Erkek ne derse tabii şeyine göre mesela nasıl söyleyeyim? Davranışları hareketleri size de uyuyorsa destek vermek zorundasınız.” (Sümeyye, 40)

“Kadınlar erkeklere göre her yönden zayıf, erkek üstün bana göre. Erkekler adet görmüyor. Bu yönden şey yapalım. Rabbim kadınları bir tık aşağıda yaratmış. Neden aşağıda yaratmış? Kadınlar her ay adet görüyor. İbadetlerinden geri kalıyor. Namaz kılmıyor, oruç tutamıyorlar. Bu şeyde erkek daha üstün. Bütün peygamberler erkeklerden çıkmış. Hiç kadın peygamber yok.” (Nurdan, 35)

Bu cevapları veren Anadolu kadınlarının yaşları nispeten genç olmasına rağmen, dini olarak her iki cinse verilen haklarda, geleneksel eksiklik söyleminin etkisi altında kaldıkları ve cevaplarını bu etki altında verdikleri görülmektedir. Dinen erkeğin kadından üstün tutulduğuna olan inancın kadınlar tarafından benimsendiği ve ataerkil paradigmanın etkilerinin dini ve toplumsal olarak varlığını sürdürmüş olduğu, katılımcıların düşüncelerinden anlaşılmaktadır.

2.3.3. Verilerin Analizi ve Sonuçlar

Karadeniz ve Anadolu grubu kadınları kendilerine verilen dini ve toplumsal hakları ve bu hakların uygulanmasında ortaya çıkan toplumsal rol, statü ve konumlandırılmayı, kendi bilgi eksenlerinde, din ve kültür ilişkisi bağlamında değerlendirmişlerdir. Dinen kadının toplumsal rollerinde ve statüsünde oldukça etkili ve güçlü bir meşrulaştırıcı mekanizma olduğu bilinmektedir. Tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olan din ve kadının statüsü arasındaki ilişkinin bazen açık seçik ve doğrusal, bazen de paradoksal ve gerilimli olduğu görülmektedir.²⁴

Her iki grupta da İslam'ın kadınlara verdiği hakları yeterli bulan kadınlar, İslam dininin ortaya çıktığı dönemin toplumsal yapısı ve koşullarını dikkate alarak, verilen hakları dönemin

²⁴ Handan Karakaya, “Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın”, *Analitik İlahiyat Dergisi* 2/2 (2018), 40.

koşullarına göre kadın adına önemli bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir. Bu tarz bir değerlendirme literatürde de sıklıkla karşılaşılan bir yaklaşımdır ve genel olarak İslam dini geldikten sonra kadının toplum içerisindeki yeri ve itibarının olumlu yönde gelişme gösterdiği kabul edilen yaygın bir görüştür.²⁵ Katılımcılar değerlendirmelerini yaparken kadına verilmiş olan miras hakkı, erkeğin çok eşliliğine getirilen sınırlama ile kadının evlilik haklarının korunması ve kadına çalışma hakkının tanınmış olmasını, haklar bağlamında olumlu ve yeterli bir durum olarak değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirme de literatürde İslam'ın "evlenme, boşanma, mülk edinme, miras" gibi birçok konuda kadınların haklarının korunmasına yönelik yeni hükümler getirdiğine dair tespitlerle uyumludur.²⁶ Ancak hakların yeterli bulunması katılımcıları konuyu günümüz pratikleri açısından tartışmaktan alıkoymamıştır. Farklı kültürlerin kodlarına göre büyütülmüş ve dinsel inançları şekillenmiş olan Karadeniz ve Anadolu kökenli kadınlar İslam dini tarafından kadına verilmiş olan hakları indiği dönem açısından yeterli ve hatta gayet ileri görürken, bu hakların uygulanmasında karşılaşılan zorluklara, engellemelere, erkek egemen sistemin olumsuz etkilerine dikkat çekmişler ve bunlardan şikayetçi olur tarzda ifadeler kullanmışlardır.

Araştırmaya katılan kadınlardan bir grubu ise, İslam dinin kadınlara verdiği hakları yeterli görmediklerini ifade etmişlerdir. Verilen cevaplarda yetersizlik tespiti daha çok erkeklere verilen haklarla kadınlara verilen hakların kıyaslanması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu kıyaslamada kadınlara erkeklerden daha az hak verilmesini yetersizlik olarak gören kadınlar, bu durumu onaylamadıklarını hissettirmişlerdir. Ancak bir grup kadın ise, zaten erkeklerin kadınlardan üstün olduğu kabulüne sahip oldukları için, kadınların daha fazla hak iddia etmesinin gerekmediği şeklinde bir yaklaşıma sahiptirler, dolayısıyla bu eşitsizlik onları rahatsız etmemektedir.

Gruplar arasında oluşan farklılıkların tespiti bağlamında şu hususlara dikkat çekebiliriz: Verilen cevaplarda Karadeniz grubu kadınlarının İslam hukukunun kadınlarla ilgili hükümlerine daha fazla odaklandıkları görülürken, Anadolu grubu kadınları hakların kadınlar için yaratmış olduğu toplumsal tesirlerden daha fazla bahsederek konuyu cinsiyet-din ve toplumsal cinsiyet ilişkisi bağlamında değerlendirmişlerdir. Kadınlar arasındaki eğitim

²⁵ Aysun Kök, *Hadislerde Kadın ve Fıtrat*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6.

²⁶ Meryem Arıkdan, *İslam Hukukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler*, (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 11.

farklarının konuya bakış açısında tayin edici bir kriter oluşturmadığı, eşitsizlikler konusunda farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu, hakların toplumsal olarak uygulanmasında ortaya çıkan ayrımcılığın farkında oldukları ve bu sorunları gayet güzel bir dille ifade etmiş oldukları görülmektedir. Bölgesel kültür farklılıkları, kadın ve erkeğe verilmiş olan dini hakların değerlendirilmesinde, kültürün getirmiş olduğu normlardan uzak olunmadığını göstermektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet rollerinde Karadeniz ve Anadolu grubu kadınlarının zaman zaman normlardan uzaklaşma gayreti olduğu görülse de sınırların fazlaca zorlanmadığı anlaşılmaktadır.

İslam'ın kadın ve erkeğe vermiş olduğu hakların her iki grup kadınları tarafından dini bilgi, eğitim ve yaş gibi demografik değişkenlerle şekillendiği ve bu şekillenen zeminin sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarla netleştiği görülmektedir. Genel olarak her iki grup kadınlarının dinen kendilerine verilen hakları bildikleri, hatta çoğunun erkek egemen anlayışın tesirinde yaşamış ve büyümüş olmalarına rağmen, eğitim faktöründen de bağımsız olarak, bilinçli bir şekilde, hakların pratikte uygulanmasına engel olan toplumsal tabuları aşmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Ancak bu hak mücadelesinde kadın aleyhine üretilmiş olan geleneksel algıların da tamamen zihinlerden silinmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Kadının dinen çalışamayacağı, eğitim alamayacağı, miras haklarını kullanamayacağı sadece annelik ve eşlik statüne eş değer olacağına dair anlayışların kadınlar tarafından direniş alanı olarak ifade edildiği görülse de bu tabuların değişimi için zamana ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Kurt. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (Haziran 2009), 1-26.
- Ağçoban, Sıddık. "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Haziran 2016), 14-24.
- Akdoğan, Ali. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*. İstanbul: Rağbet Yayınları. 2002.
- Arıkan, Gülay. "Kırsal Kesimde Kadın Olmak", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (1988)
- Arıkfıdan, Meryem. *İslam Hukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*, 2015.
- Berktaş, Fatmagül. "İslam'ın Eşitsizliğe Dayalı 'Eşitsizlik' Söylemi". *Kadın Araştırmaları Dergisi* 0/1 (Ocak 2012), 9-41.
- Berktaş, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları. 2006.
- Bingöl, Orhan. "Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık". *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2014), 108-114.

- Canatan, Kadir. "Gelenek ve Modernleşme Sürecinde Kadınların Değişen Dindarlık Biçimleri", *Eskiyeni* 0/10 (2008).
- Celalettin Çelik, İlkay Şahin. "Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri". *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (Ocak- Haziran 2006-2009), 141-166.
- Çakır, Hülya. *Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Değişim*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara, 2016.
- Düzenli, Yahya. "Doğu Karadeniz Örneğinde Ateşin Yakmadığı Kadın: Fadime". *Fadime Kimdir?* (içinde) İstanbul: Heyamola Yayınları. 2007.
- Karakaya, Handan. "Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın". *Analitik İlahiyat Dergisi* 2/2 (Haziran 2018), 36-62.
- Kök, Aysun. *Hadislerde Kadın ve Fıtrat*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kurt, Aysula. "Çizgiden Göstergeye 1990'lı Yıllarda Trabzon'da Cinsiyet Halleri Hamsi Dergisi Örneği". *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi* 23/91 (2017), 49-75.
- Okumuş, Ejder. "Kadın Dindarlığının Sosyolojisi-Bir Giriş Denemesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020)
- Özyeğin, Gül. "Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri" *Kültür Fragmanları Türkiye'de Gündelik Hayat*, Hazırlayanlar: Deniz Kandiyoti, Ayşe Saktanber, Çev: Zeynep Yelçe, (İstanbul: Metis Yayınları, 2002)
- Sezer, Çiğdem. *Fadime Kimdir?*. İstanbul: Heyamola Yayınları. 2007.
- Şahin, İlkay. *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Terzioğlu, Hülya. "Toplumsal Cinsiyet Anlayışın Katkısı Bağlamında Dini Söylemlerin Etkisi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016), 541-558.
- Uysal, Veysel. *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları. 2006.
- Ünver, Günay. "Türkiye'de Din Sosyolojisi: Teorik ve Metodolojik Meseleler". *Toplum Bilimleri Dergisi* 1/3 (Ocak-Haziran 2006-2009), 7-46.
- Ünver, Günay. *Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat* (Erzurum: Erzurum Kitaplığı, 1999).
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi. 2007.